

PROSTORSKO PLANIRANJE IN ETNOLOGIJA

V tržnem sistemu in sistemu prostega gibanja ljudi, kapitala in blaga mora prostorsko planiranje delovati nadsektorsko. To pa pomeni, da mora imeti, tudi po vstopu v Evropsko unijo (EU), nacionalno zakonodajo.

Nacionalna raven urejanja prostora oziroma prostorskega planiranja pa zahteva, da je slovenska država pristojna in odgovorna za celosten prostorski razvoj. Primeren oziroma trajnostni in uravnotežen razvoj bo lahko dosegla le s "profesionalizirano" stroko, ki bo tudi visoko strokovno organizirana in izvajana. Razmejiti je treba med "planibilnimi" elementi in zakonodajo ter omogočiti podjetništvo z vsemi korektivi varstva okolja in ob kvalitetnem prostorskem razvoju s primerno vključitvijo tehnik in metod celostnega planiranja v tržnih razmerah s ciljem razvijati in ohranjati prostorsko identiteto Slovenije.

Prostorsko planiranje (PP) ima od osamosvojitve naprej negativen predznak, ker sama beseda plan in planiranje vzbujajo negativne povezave s socialističnim političnim sistemom in z gospodarstvom, kar pa integralno prostorsko planiranje ne sme biti, ker mora biti strokovno in interdisciplinarno. Treba je ločiti planiranje kot stroko od politike, posebej zato, ker je angleški izraz, ki pomeni razvojne usmeritve, enačen s politiko, in sicer kar s strankarsko.

Vsakovrstna identiteta, od gospodarske, socialne do ožje prostorske, pride lahko v veliki meri do izraza s tehnikami in metodami prostorskega planiranja. Razvoj in kontinuiteta identitete sta izjemnega pomena. Za ohranjanje in razvoj prostora je zelo pomembna identiteta teh prostorov, ki jih soustvarjajo prebivalci z načinom življenja in življenjskim stilom v nekem širšem prostoru, regiji, oziroma na neki lokaliteti, naselju, za katere se načrtujejo in izvajajo prostorski plani in izvedbeni načrti.

Slovenija je prostorsko, v primerjavi z deželami EU, relativno majhna država. Majhna po kriteriju površine in

tudi po kriteriju števila prebivalcev, vendar gigant po biotski in kulturno-krajinski raznolikosti in raznovrstnosti, ki je tako zelo cenjena na področju varstva narave, ne zavedamo pa se je dovolj na področju identitete prostora in narodne skupnosti.

V referatu je podano primerjalno razmerje med profesijo in zakonodajo in navedene so nove metode, njihov pomen in uporabnost oziroma potrebnost za PP, ki jih narekujejo novi razvojni izzivi. Opredeljeno je razmerje med prostorskim planiranjem in etnologijo, in sicer konkretno prek planibilnih elementov, ki zagotavljajo kontinuiteto in rast identitete ter trajnostni razvoj:

- državni plan prostorskega razvoja z vsemi prostorskimi prioritetami,
- planiranje infrastrukture od prometne do kulturno-izobraževalne,
- razvoj regij in urejanje naselij,
- kompleksna prenova oziroma regeneracija delov naselij oziroma celot,
- nova pozidava v kontekstu regije, naselja oziroma lokacije.

PROSTORSKO PLANIRANJE IN VKLJUČEVANJE RAZISKAV KOMPLEKSNE IDENTITETE PROSTOROV

ali

ETNOLOGIJA V PLANIRANJU IN ZA PLANIRANJE

Če želimo opredeliti, zakaj in kako lahko prostorsko planiranje opravlja funkcijo orodja, s katerim je mogoče doseči kontinuiteto in razvoj kompleksne identitete, primerno kvaliteto življenja ter trajnostni in sonaravni razvoj, moramo opredeliti osnovne definicije (PP), definirati kompleksno identiteto in trajnostni oziroma sonaravni razvoj s stališča razmerja med etnologijo in PP. Treba je razložiti povezave med posameznimi elementi prostorskega planiranja in raziskav identitete ter vlogo etnologije kot vede in kot stroke, ki jo je mogoče praktično uporabiti pri metodah in tudi v konkretnih izvedbah PP.

Definicije pojmov

Prostorsko planiranje je urejanje prostora s plani in načrti bodisi na novih oziroma nepozidanih površinah bodisi kot prenova oziroma regeneracija pozidanega prostora z namenom, da dosežemo celosten oziroma integralen razvoj prostora. Tehnike in metode prostorskega planiranja so eden redko dopustnih intervencij v sicer tržnem gospodarstvu. Prav s prostorskim planom lahko dosežemo neke strateške gospodarske cilje oziroma ohranimo neko kulturno dediščino.

V državah EU ima prostorsko planiranje pozitiven predznak, ker z njim država tudi intervenira za dosego določenih gospodarskih, socialnih in ožje prostorskih ciljev. Pri nas pa se prostorsko planiranje enači z bivšim ekonomskim sistemom.

Po definiciji zajema prostorsko planiranje varovanje in smotrno rabo, usmerjanje razvoja dejavnosti v prostoru, njihovo prostorsko organizacijo in določanje namenske rabe, in sicer tako, da omogoča trajnostni razvoj prostora in ljudi.

Trajnostni razvoj pa je razvoj, ki ohranja naravno okolje vsaj tako kvalitetno, če ne boljše, kot je v ničelnem stanju, za prihodnje rodove (Rio 92, Agenda 2000).

Celosten razvoj mora biti načrtovan in izvajan po načelih trajnostnega oziroma sonaravnega razvoja prostora v najširšem pomenu besed: prostor in ljudje. Kot trajnostni razvoj ljudi razumemo ohranjanje in razvijanje identitete ljudi, ki pa je prostorsko-okoljska, gospodarska, družbena in ožje kulturna. Prav iz teh razlogov v prostorskem planiranju strokovno delimo kategorijo prostor v okoljsko-prostorski, družbeni in ožje kulturni prostor.

Etnologija kot veda preučuje horizontalno in vertikalno način življenja in s tem tudi življenjski stil ljudi in prostora, v katerem živijo in delujejo skozi stoletja. Kompleksno oziroma celostno identiteto je za PP najbolj primerno preučevati s kulturološko analizo. To je metoda, ki je bila razvita v osemdesetih letih na primerih prenove delov naselij v Sloveniji in na Škotskem. Metoda je univerzalna do te mere, da jo je mogoče prilagoditi za stare, nove dele urbaniziranih naselij kot tudi za ruralna območja, ki so poseljena.

Raziskave identitete so se začele v petdesetih oziroma šestdesetih letih: od "raziskav kulturnih vzorcev" do advokativnega planiranja (L. Peatty 1967), prek "skritih dimenzij" (E. T. Hall 1969), koncepta "pripadati: kulturna identiteta in organizacija družbe" (A. P. Cohen 1982) do ekološke, regionalne in lokalne, politične in socialne identitete, pa vse do kulturne, ki je večplastna, zelo raznolika in odločilna za razvoj neke socialne skupine oziroma prostora, lokalitete oziroma urbanega ali ruralnega ambienta.

Identiteta so vrednote, problemi in kulturni vzorci, ki se odražajo horizontalno in vertikalno v prostoru in človeku kot posamezniku in predstavniku skupine oziroma družbe kot celote. Kompleksno identiteto predstavlja več vrst identitete:

Prostorska identiteta so vrednote, problemi in kulturni vzorci, ki se odražajo horizontalno in vertikalno v

prostoru, ki je geografsko območje oziroma ožji prostor, običajno ga poimenujemo z besedo ambient. Fizično pa je to del naselja, ulica, manjše naselje s pripadajočim nepozidanim prostorom in v kombinaciji s človekom. Pomemben sestavni del sta način življenja in življenjski stil posameznika oziroma skupin, ki živijo in odločilno sooblikujejo prostorsko identiteto. Pretežno se tudi ujema z etnološkim strokovnim terminom materialna kultura.

Gospodarska identiteta je osnova, iz katere nastaja oziroma je z njo določena socialna in ožja identiteta v prostoru, in sicer posameznikov in skupine, ki je predmet njenega oblikovanja in raziskovanja. Gospodarska identiteta je družbeni del vrednot, problemov in gospodarskih vzorcev.

Socialna ali družbena identiteta v največji meri ustreza delitvi na družbeno kulturo znotraj etnološke vede z razlikovanjem med načinom življenja (splošno oziroma značilno biološke potrebe in standardi) in življenjskim stilom (posebnosti posameznika oziroma skupine). Je družbeni del vrednot, problemov in socialnih oziroma širše družbenih vzorcev.

Ožje kulturna identiteta prav tako ustreza klasični delitvi na "duhovno" kulturo z zgoraj opisanim razlikovanjem načina življenja in življenjskega stila posameznika in skupine. Je ožje kulturni del vrednot, problemov in ožjih in širših kulturnih vzorcev.

Planibilni elementi

V PP operiramo z elementi, ki jih je mogoče raziskati in po možnosti tudi grafično predstaviti v dokumentu, ki ga strokovno imenujemo prostorski plan. Osnova so zato "planibilni" elementi, ki so:

- državni plan prostorskega razvoja z vsemi prostorskimi prioritetami, ki mora biti nadsektorski, omogočati demokratičen, a hkrati trajnosten razvoj;
- strateško planiranje infrastrukture od prometne do kulturno-izobraževalne in oskrbne (od makro do mikro nivoja);
- razvoj regij in urejanje naselij;
- kompleksna prenova oziroma regeneracija delov naselij oziroma celot;
- nova pozidava v kontekstu regije, naselja oziroma lokacije.

Tehnike planiranja

Nadresorsko planiranje si prizadeva dosegati uravnotežen trajnostni oziroma sonaravni razvoj države kot celote. Delo strokovnjakov z multidisciplinarnim znanjem in timsko delo varuhov ter uporabnikov prostora mora biti prežeto tudi z ekonomijo in ekonomiko ter do neke mere tudi s socialnimi cilji (stanovanja, ekonomsko in socialno degradirana območja bodisi "industrijska" bodisi "stanovanjska").

Načrtovanje pretežno zajema konkretizacijo v prostoru, ki jo po veljavni zakonodaji razumemo kot izvedbene načrte. Med določenimi strokovnjaki velja mnenje, da naj ne bi razlikovali med planerji in načrtovalci. V več državah razlikujejo med tistimi, ki načrtujejo/planirajo

dolgoročno in med izvajalci/načrtovalci/projektanti, ki pripravljajo izvedbene načrte oziroma projekte. Načrtovalski / projektantski del se mora profesionalizirati in tudi primerno privatizirati oziroma podjetniško usposobiti in zaživeti.

Kontrola izvedbe oziroma posega v prostor. V tem delu niso aktivne samo inšpekcijske službe, ki bi morale delovati skladno z zakonodajo, ampak tudi licenciranje projektantov. Problem nezakonitih, nelegalnih, posegov v prostor bi morali izbrisati iz prakse.

Presoja vplivov na okolje (PVO) – Environmental Impact Assessment je že obvezen element večjih posegov v prostor.

Družbeni vplivi na okolje (DVO) – Social Impact Assessment, ki pri nas še ni obvezen, bo pa postal instrument, s katerim bo mogoče posredovati in uravnotežiti odklone, pozitivne in negativne, ki jih povzroča trg na področju prostora, ko ga obravnavamo celostno. Med družbene vplive sodijo tudi **ekonomski vplivi (EVO)** na okolje in ljudi.

Etnologija v planiranju:

Kulturološki pristopi (KP) v iskanju integralnih prostorskih konceptov varovanja in razvoja prostora na ravni regij, naselij, lokalitet. **Kulturološka analiza (KA)** v postopkih integralne prenove naselij, delov naselij. Pri tej metodi gre za horizontalno in vertikalno soočanje različnih strok in sektorjev ter za opredelitev medsebojnih vplivov. **Kulturološka sinteza (KS)** predstavlja nadgradnjo kulturološke analize z integralnimi rešitvami za varovanje in razvoj na konkretnem primeru.

Demokracija postopkov (DP) od planskih, do izvedbeno-načrtovalskih. Konvencija o dostopnosti okoljskih informacij in soudeležbi prebivalcev (Aarhus 1998) zavezuje državo, vlado in Ministrstvo za okolje in prostor, da vzpostavi sistem izobraževanja in okoljske vzgoje za vse generacije tudi medresorsko in nadsektorsko.

PRILOŽNOSTI ZA IZBOLJŠANJE METOD, TEHNIK IN PRAKSE PROSTORSKEGA PLANIRANJA S PRIMERNO VKLJUČITVIJO RAZISKAV KOMPLEKSNE IDENTITETE

ali

ETNOLOGIJE V PP

Potrebna je:

- uporaba novih tehnik in metod v prostorskem planiranju tako DVO, EVO, KI, KA, KS, ki smo jih našli in opredelili;
- posebna licenca za planerja in tudi posebna za načrtovalca, podobno kot v tujini, in združevanje v Zbornico urbanistov, ki bi strokovno in praktično razmejila delo med urbanisti in arhitekti oziroma med planerji in projektanti;
- poenostavitev, profesionalizacija in usklajitev postopkov pridobivanja in izvajanja dovoljenj z

zakonodajo ter ureditev pravno močnega in učinkovitega nadzora v prostoru;

- **konkretizacija nadzora**, ne le zakonodaja (Na ravni zakonodaje stvari do neke mere delujejo, v praksi pa vlada velika anarhija. Pretežno k temu neredu pripomore zastarela zakonodaja, delno naši "balkanizirani" kulturni vzorci, neprofesionalnost in nesankcioniranje profesije oziroma neizvajanje že obstoječih predpisov.);
- **konkretizacija večje demokratičnosti in soudeležbe prebivalcev** v postopkih načrtovanja in izvajanja prostorskega planiranja.

Prostorska zakonodaja:

Republika Slovenija ima Zakon o varstvu okolja (ZVO 1993), pod katerega sodi tudi prostorska zakonodaja. Povedati moramo, da še vedno velja zakonodaja iz prejšnjega političnega sistema in to je tudi eden izmed razlogov, da sistem ne deluje. Že takoj na začetku je treba poudariti, da je prostorska zakonodaja tudi v državah EU prepuščena nacionalni ravni.

V pristojnosti EU je le regionalna infrastruktura, posebno veliki transportni koridorji, ki so predmet načrtovanja in soodločanja EU. Za Slovenijo so bili veliki transportni koridorji v pretežni meri določeni v predpristopnem obdobju. EU si prizadeva za dobro povezavo med članicami, in po odločitvi za razširitev (Maastricht 1993 in Amsterdam 1996) je začela podpisovati tudi Transportne sporazume z državami, ki bi lahko bile kandidatke za polnopravno članstvo v EU. Slovenija predstavlja pomembno geostrateško točko za koridorje proti vzhodu in jugu, predvsem do Grčije. Harmonizirati oziroma prilagoditi moramo okoljsko zakonodajo, zagotoviti transportne koridorje in sami urejati prostorski razvoj.

Zakonodaja prostorskega planiranja je v pristojnosti nacionalnih držav, ni na ravni Evropske unije (EU), kar po vključitvi tudi pomeni, da Slovenija lahko strateško planira za slovensko etnično ozemlje, ki v tem primeru zajema celoten prostor, kjer živijo Slovenci, pa čeprav zunaj uradno priznanih meja. Slovensko avtohtono prebivalstvo pomeni otoke kulture, ki pripomore k raznovrstnosti in raznolikosti, ne le Slovenije, temveč celotne EU.

Slovenija in EU

Planiranje, načrtovanje in urejanje prostora je v EU zelo pomembno. Hkrati pa si EU postavlja prioritete sprememb in finančnih podpor.

Potrebno bo:

- revidirati politike EU za kmetijstvo, okolje in "razvojne"-strukturne sklade ter upoštevati program INTERREG II, ki se nanaša na transnacionalne cone, obmejna območja. Znano je, da so nacionalne vlade locirale najbolj umazano industrijo in okolju škodljive objekte prav na teh območjih. Evropa pa postaja dežela brez meja in mora očistiti oziroma razviti tudi ta območja, ki imajo svojevrstno prioriteto.

- koordinirati investicije v makroinfrastrukturne projekte s sprejemom EURO-SPACE PLAN-a, nove avtoceste Z-V prek Poljske in J-S prek Madžarske in Mediterana do Baltika.
 - poskrbeti zavečje približevanje in usklajenost politik EU z mednarodnimi telesi, kot so UN, WHO (Blue Med Plan, HEALTHY Cities), IUCN (varovanje redkih habitatov), SVET EVROPE (ceste kulturne dediščine, romarske poti, Hanseatska trgovska pot, IFHP trajnostna mesta, varnost v prometu);
 - povečanje financiranja (opazen je spremenjen odnos do ohranjanja dediščine, pozitivnega razvoja "zelenega" in "kulturnega" turizma);
 - regeneriranje lokalnih skupnosti z integralno prenovno, ki vključuje ekonomsko, socialno in kulturološko revitalizacijo in regeneracijo prostora in prebivalcev;
 - finančno podpiranje javnega transporta iz okoljskih razlogov;
 - podpirati v razvoju zaostale regije (PTO območja).
- V vse te programe in politike pa se lahko vključuje tudi Slovenija, pri čemer ji morajo biti popolnoma jasne njene varstvene in razvojne prioritete.

Zaključek

Slovenija je prostorsko, v primerjavi z deželami EU, relativno majhna država. Majhna je po kriteriju površine in tudi po kriteriju števila prebivalcev, vendar gigant po biotski in krajinski raznolikosti in raznovrstnosti, ki je tako zelo cenjena na področju varstva naravne in kulturne dediščine, ne zavedamo pa se je dovolj na področju identitete prostora in narodne skupnosti oziroma na ravni države, predvsem kadar ta nastopa navzven.

Vsakovrstna identiteta, od gospodarske, socialne do ožje prostorske, pride lahko v veliki meri do izraza s tehnikami in metodami prostorskega planiranja. Razvoj in kontinuiteta identitete sta izjemnega pomena. Za ohranjanje in razvoj prostora je zelo pomembna identiteta teh prostorov, ki jih soustvarjajo prebivalci z načinom življenja in življenjskim stilom v nekem širšem prostoru, regiji, oziroma na neki lokaliteti, naselju, za katere se načrtujejo in izvajajo prostorski plani in izvedbeni načrti.

Partnerstvo med etnologijo in PP je edini primeren način vključevanja kompleksnih raziskav identitete o prostoru in za prostor oziroma ambientih in krajinah Republike Slovenije. Kompleksno identiteto Slovenije pa bomo lahko primerno ohranjali in razvijali le s PP oziroma s partnerstvom med strokami, med katere sodi tudi konservatorstvo. Slednje je tudi ena izmed strok, ki morajo biti vključene v interdisciplinaren in celostni pristop za trajnostni razvoj in ohranjanje in hkrati tudi razvijanje kompleksne identitete v Sloveniji.

Viri in literatura:

- BERCE - BRATKO, Branka 1985: Etnološki vidik v urbanističnem in prostorskem planiranju. Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, magistrska naloga.
- - 1992: Culturological Analysis in Urban Rehabilitation: Cases in Slovenia and Scotland. Ph.D Study at Centre for Planning, University of Strathclyde, Glasgow, Scotland.
- - 1997: Prostorsko planiranje kot učinkovito orodje za doseganje trajnostnega in uravnoteženega razvoja ob vstopanju v evropsko unijo. Sedlarjevo srečanje urbanistov, Nova Gorica 23-24. oktober 1998.
- 2000: Can Small Urban Communities Survive? Ashgate-Gower House.
- BLACKMAN, D. 1998: Fears of European polluted land Plan. V: Planning 25, 7.
- EUROPEAN spatial development perspective. Nordwijk 1999.
- HEALY, A. 1998: Bordering on the obscure V: Planning 18, 11.
- KITCHEN, T. 1998: The RTPs research role. V: Planning 11, 21.
- PROGRAM pristopne strategije v EU. V: Poročevalec. Državni zbor RS, 1998.
- THE EU COMPENDIUM of spatial planning systems and policies. European communities, Luxembourg 1997.
- WILLIAMS, R. 1998: A new charter, not an old set of values. V: Planning 28, 9.
- - 1998a: Assessors should go back to school. V: Planning 28, 10.
- ZAKON o varstvu okolja, 1993.
- ZAKON o varstvu kulturne dediščine, 1999.